



BAGI DÁNIEL

Hogyan jött létre a középkori Morvaország?

*Egy új könyv margójára*¹

A szigorúan konzervatív és alkotmánytörténet-szemléletű cseh középkorkutatásnak klasszikusan három nagy érdeklődési területe volt és van: a 13. századtól meginduló német telepítések, a huszitizmus eseményeinek feldolgozása és természetesen a cseh, csehszlovák és szlovák „állami lét” kiindulópontjának tekintett úgynevezett Nagy-morva birodalom történetének kutatása. E három kutatási terület az 1920-as évek óta kiegészült a Versailles-i békerendszer határozatai értelmében Csehszlovákiának ítélt Felvidék történeti múltjának tanulmányozásával is, melyet kezdetben úgyszintén csak cseh szakemberek műveltek.² Ami a Nagy-morva birodalmat illeti, e helyen nem szükséges külön hangsúlyozni, hogy egy olyan témáról van szó, amely már a 18–19. század óta kijelölte a cseh jog- és államfejlődésről szóló munkák irányultságát.³ Ezek útmutatása szerint a nagy-morva birodalom volt a cseh, szlovák és (bizonyos korszakokban) a „csehszlovák” nemzet bölcsője, s egyben valamennyi szláv nép első, közös nagy „állama.”⁴ Továbbá az sem tartozik a forradalmian új felfedezések közé, hogy a nagy-morva birodalommal kapcsolatos nézetek a 18. század végétől elsősorban Johann Gottfried Herder történetfilozófiai munkássága nyomán meginduló kultúr-történeti konkurenciaharcok tárgykörébe tartoznak. A 19. századi német *Verfassungsgeschichte*, azaz a történelmet egyfajta organikus, az ősidóktól fogva létező jogrend, állami berendezkedés és a hozzájuk tartozó ősi intézményrendszer és autochton társadalmi szerkezeti modell mentén szemlélő történeti irányzat⁵ talán legerősebben a cseh elítelt gondolkodására hatott. Ebben – talán túlzás nélkül kijelenthető – társadalomlélektani okokat kell keresnünk: az 1620-ban elvesztett alkotmány visszaszerzésére tett kísérletek, Csehország örökös tartományi státusza a Habsburg-birodalmon belül, a század közepétől megerősödő pánszlávizmus mind-mind hozzájárult ahhoz, hogy a Nagy-morva birodalom állam- és történelemformáló szerepéről szóló tanítás véglegesen meggyökeresedjen a cseh és szlovák

¹ Wihoda, Martin: *Morava w době knížeci 906–1197*. Brno, 2010.

² Deér József: *A felvidék történetének újabb irodalma I. Századok*, 66. évf. (1932) 13–34. A tanulmányt a következő helyről idézem: *Királyság és Nemzet (Tanulmányok 1931–1947)*. 1–2. Máriabesenyő, 2005. 57–75.

³ Itt František Palacky a cseh és morva történelemről írott klasszikusa mellett érdemes elsősorban a németnyelvű szintéziseket sorra venni: Palacky, František: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*. 1–5. Praha, 1836–1867.; Dudík, Beda Franziskus: *Mährens allgemeine Geschichte*. Bd. 1., Brünn, 1880.; Bretholz, Bertold: *Geschichte Mährens*. Brünn, 1893.

⁴ A témához tartozó irodalom mennyisége olyan nagy, hogy a jelen munka keretein belül még csak a vázlatos áttekintésükre sincs lehetőség.

⁵ Elsősorban Otto von Gierke tanítását érdemes figyelembe venni: von Gierke, Otto: *Die Staats- und Korporationslehre des Altertums und des Mittelalters und ihre Aufnahme in Deutschland*. In: uő: *Das deutsche Genossenschaftsrecht*. 1–4. Berlin, 1881.

történelemszemléletben. Érdekes, ám ismerve a marxizmus kelet- és kelet-közép-európai változata és az egyes nemzeti történeti hagyományok között létrejött sajátos szimbiózis,⁶ egyáltalán nem meglepő, hogy a Nagy-morva birodalommal való kontinuitás eszméjét a cseh történelemről született marxista-leninista irányultságú munkákból sem törölték,⁷ sőt talán ismét túlzás nélkül jelenthető ki, hogy ezek segítségével sikerült átmenteni az „Ügyet” a 21. századra is.⁸ Végül az sem szorul különösebb magyarázatra, hogy a Nagy-morva birodalom kérdése, fennállásának időtartama, földrajzi kiterjedése s mindenekelőtt: a Kárpát-medencében vélelmezett kontinuitás kérdése mindmáig megoldhatatlan vitákhoz vezetett elsősorban a magyar és szlovák középkorkutatók között, mely vitákban mindmáig felettébb nehéz közös nevezőre jutni.

Eltekintve a Nagy-morva birodalommal kapcsolatos, már-már gigantikus, a cseh és szlovák történelem kezdeteit néha a 4–5. századba is visszavezető elméletektől, érdemes feltenni az egész problémakör kiindulópontjául szolgáló legfontosabb kérdést: miként is viszonyul a cseh történelem a morva históriához?

Erre a kérdésre már a 12. század elején megadta a választ a hivatalos, mondhatni „állami” cseh történetírás atyja, Prágai Kosmas. Elmondásából tudjuk, hogy a morva Szvatopluk, mivel bűnösnek érezte magát amiatt, hogy fegyvert ragadott Arnulf császár ellen, elhagyván saját seregét elment egy Zobornak nevezett hegyre, ahol már korábban három remete az ő segítségével alapított kolostort. Itt megölte lovát, a kardját földbe rejtette, szerzetesi öltözéket húzott, s csak halála előtt fedte fel kilétét a szerzetesek számára. Országát a fiai örökölték, ám csak rövid ideig kormányozták, mert a magyarok, lengyelek és a keleti-frankok feldúlták és elfoglalták.⁹ Prágai Kosmas előadása alapján egyértelmű kép bontako-

⁶ A magyar viszonyok tekintetében vö.: Kosáry Domokos: *A történelem veszedelmei*. In: uő: *A történelem veszedelmei*. Budapest, 1987. 484–512., különösen 488. Lásd továbbá Romsics Ignác kiváló munkájának vonatkozó részeit a magyar marxista-leninista történetírás irányzatairól: *Clio búvőletében. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Budapest, 2011. 377–396.

⁷ Például: *Pramene k dejinám Velkej Moravy*. Red. Peter Ratkoš. Bratislava, 1968.; *Großmähren und die Anfänge der tschechoslowakischen Staatlichkeit*. Red. Josef Poulik. Praha, 1986.

⁸ Lásd utóljára a nyitrai fejedelemség okán: Steinhübel, Ján: *Nitrianske kniežatstvo: pociatky stredovekého Slovenska rozpravanie o dejinách nášho uzemia a okolitých krájin od strahovania narodu do zaciatku 12 storočia*. Bratislava, 2004., valamint a Szepességéről lengyel–szlovák kooperációban megjelentetett reprezentatív kötetet, melynek egyik fő mondanivalója az, hogy a Szepesség területe is a Nagy-morva birodalom része volt: Homza, Martin – Sroka, Stanislaw A. (eds.): *Historia Scepusii I*. Bratislava, 2010. 122–125.

⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*. Ed. Bertold Bretholz. MGH SRG 2., Berlin, 1923. I. c. 14, 32–33.: „Anno dominice incarnationis DCCCLXXXIII. Borivoy baptizatus est primus dux sancte fidei catholicus. Eodem anno Zuatopluk rex Moravie, sicut vulgo dicitur, in medio exercitu suorum delituit et nusquam comparuit. Sed re vera tum in se ipsum reversus, cum recognovisset, quod contra dominum suum imperatorem et compatrem Arnolfum iniuste et quasi in memor beneficium arma movisset, qui sibi non solum Boemiam, verum etiam alias regiones hinc usque ad flumen Odram et inde versus Ungariam usque ad fluvium Gron subiugarat penitentia ductus medie noctis per opaca nemine sentiente ascendit equum et transiens sua castra fugit ad locum in latere montis Zober situm, ubi olim tres heremite inter magnam et inaccessibilem hominibus silvam eius ope et auxilio edificaverant ecclesiam. Quo ubi pervenit, ipsius silve in abdito loco equum interfecit et gladium suum humi condidit et, ut lucescente die ad heremitas accessit, quis sit illis ignorantibus, est tonsuratus et heremitico habitu indutus et quamdiu vixit, omnibus incognitus mansit, nisi cum iam mori cognovisset, monachis semetipsum quis sit innotuit et statim obiit. Cuius regnum filii eius pauco tempore, sed minus feliciter tenuerunt, partim Unga-

zik ki előttünk, melynek lényege az, hogy a morvák országának maradványát, melyet nem tudták elszakítani a magyarok, lengyelek vagy teutonok, a csehek örökölték, azaz a morva államiság a Přemyslidák uralma alatt élt tovább. Mindennek ismeretében azonban feletébb meglepő, hogy Szvatopluk menekülése és halála után Morvaország eltűnik Prágai Kosmas előadásából, s legközelebb csak 1022 bukkan fel ismét, amikor is Oldřich fejedelem fiát, a leendő I. Břetislavot odaküldte.¹⁰ A krónikából kiderül továbbá, hogy Oldřich fejedelem már korábban odaadta neki ezt a területet (*terra*), miután megtörte a városokban a lengyelek uralmát, akik közül sokakat eladatott Magyarországra és azon túlra is. S hogy ne legyenek kétségeink afelől, hogy mi történt Morvaországgal korábban, Kosmastól azt is megtudhatjuk, hogy II. Boleslav fejedelem halála után Prágához hasonlóan azt is elfoglalták a lengyelek.

Ómorávia tehát – legalábbis a hivatalos középkori cseh történetírás magyarázata szerint – a 9. század végén letűnik, illetve Szvatopluk fejedelemsége közvetlenül áthagyományozódik a Přemyslidákra, ám maga Morvaország csak a 11. század második évtizedében, a II. Boleslav fejedelem halálát követő, hosszantartó trónküzdelmek részleges lezárulta után jelenik meg ismét a történelem színterén, illetve Kosmas csak 999 utánra, azaz a lengyel megszállás kezdetére nézve szolgáltat róla adatokat.

Mindennek fényében továbbra is érvényes a kérdés: mi a sorsa Ómoráviának a 10. században, illetve létezett-e kontinuitás a 9. és a 11. százai morva történelem között?

Ebben a kérdésben jelent új megközelítést Martin Wihoda, brünni egyetemi tanár 2010-ben megjelent könyve. Martin Wihoda a cseh medievisták fiatalabb generációjához tartozik,¹¹ s munkássága független a prágai egyetemen folyó, Marie Blahová nevével fémjelhezhető kutatómunkától és a szintén Prágában, néhai Dušan Třeštík által létrehozott, jelenleg Petr Sommer és Josef Žemlička által vezetett kutatóműhelyben folyó tudományos tevékenységtől. Könyvében, melynek mind terjedelme, mind jegyzetapparátusa igen tekintélyes, Morvaország történetét 907-től 1197-ig tárgyalja, azaz a Nagy-morva Birodalom megszűntétől a 12. század végéig, amikor is Csehország végleg királysággá lett. A könyv a bevezetőn és a historiográfiai bevezetésen túl (7–44. old.) részletesen és kritikai szempontból foglalkozik a rendelkezésre álló forrásokkal, így elsősorban Prágai Kosmas krónikájával és a belőle kinövő cseh középkori dinasztikus történeti hagyománnyal (53–75. old.). Külön fejezet szól a nagy-morva korszak hosszú epilógusáról, (63–103. old.), és ugyancsak külön fejezetben értekezik a szerző az 1023, illetve 1055, azaz a morvaországi Přemyslida-foglalás

ris illud diripientibus, partim Teutonicis orientalibus, partim Poloniensibus solo tenus hostiliter depopulantibus.”

¹⁰ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* I. c. 40, 75.: „...Bracizlaus cum nova nupta patre salutato duce Oldalrico recta via proficiscitur in Moraviam. Nam antea pater sibi totam illam terram tradiderat in potestatem fugatis cunctis de civitatibus Poloniis, ex quibus multos comprehensos, centenos et centenos ordinatim catenatos vendi iusserat in Ungariam et ultra; quia re vera post obitum secundi Boleslai sicut urbem Pragam, ita totam Moraviam vi obtinuerant Polonii.”

¹¹ Fontosabb, Morvaországról szóló munkájával összefüggő tanulmányai a következők: Wihoda, Martin: *Kosmas a Vratislav*. In: Anna Pamprová – Dana Ražčiková – Libor Švanda et alii. (Hg.): *Querite primum regnum dei, Sbornik příspěvků k počtě Jany Nechutové*. Brno, 2006. 367–381.; úó: *Between the Emperor and the Pope: A Traumatic Century of Czech History*. In: Urbanczyk, Przemislaw (ed.): *The Neighbours of Poland in the 11th Century*. Warsaw, 2002. 111–136.; úó: *Herrschaftslegitimation im böhmischen Fürstentum des 11. Jahrhunderts. Kontinuitäten und Wandlungen*. In: von Pavlina Rychterová – Stefan Seit – Raphaela Veit (Hg.): *Das Charisma. Funktionen und symbolische Repräsentationen*. Berlin, 2008. 385–404.

utáni eseményekről, mely fejezet a „Remények és kiábrándulás között” (113–157. old.) címet kapta. Külön fejezetben foglalkozik Wihoda Jindřich Zdík olmützi püspök korszakával és életével (171–198. old.), s „Nehéz örökség” címmel mutatja be Morvaország 12. századi kiépülését (207–236. old.). Végül külön fejezetet olvashatunk a tartományi társadalmi (elsősorban egyházi) struktúrák kialakulásáról és jellegéről. (245–269. old.)

Martin Wihoda könyvének lényegét röviden a következőképp lehet összefoglalni: elveti a cseh történetírásban elsősorban Dušan Třeštík és Josef Žemlička által még 2007-ben is vehemensen hirdetett nézetet, mely szerint a középkori közép-európai államok kialakulását egy közös modell alapján lehet megismerni. E modell lényege, hogy az uralkodói hatalom lényegesen nagyobb jogosítványokkal rendelkezik ebben a térségben, mint Nyugat-Európában, s a 11–12. században szinte az egész ország felett uralmat gyakorol, beleértve az embereket és az intézményrendszereket is.¹² Sajátságos vonása továbbá e nézetnek, hogy teljesen figyelmen kívül hagyja Szűcs Jenő korszakos tanulmányának megállapításait a közép-európai államok középkori társadalmi struktúrájáról,¹³ s csak a lengyel és cseh sztálinista gyökerű, jellemzően a múlt század hatvanas–hetvenes éveiben keletkezett munkákat hasznosítja.¹⁴ Mindemellett a két szerző szerint a közép-európai állammodell létrejötte nem az ezredforduló környékére datálható, amikor az Árpádok és a Piastok megteremtik a maguk keresztény monarchiáját, hanem Szvatopluk ómorva birodalmának korára, amely azonban ugyanolyan állam volt, mint a Přemyslidák, Árpádok és Piastok 10. században létrehozott országai.¹⁵ Wihoda könyvében nagyrészt elveti a nagy-morva kontinuitáselméletet, és letér a hagyományos cseh historiográfia útjáról, ám egyúttal egy más kontinuitáselméletet teremt meg. Szerinte 907, azaz a magyarok végleges győzelme után Ómorávia megmaradt részeiben, tehát azokon a területeken, amelyeket hagyományosan Morvaországnak nevezünk, fennmaradtak a helyi struktúrák, melyek királyi vagy fejedelmi hatalom hiányában is a társadalmi köteleknek az alsóbb szintjein továbbműködtek, beleértve ebbe az egyházi struktúrák legalábbis vázlatos fennmaradását is. Erre – más forrás hiányában – természetesen Prágai Kosmas krónikáját idézi fel. Ismeretes, és a jelen munkában még egyszer vissza kell majd térni rá, hogy I. Břetislav fejedelem végrendeletileg tiltotta meg fiainak, hogy felosszák egymás között Csehországot, és ennek fejében a prágai hatalomból nem részesült férfi családtagok számára Morvaországban tette lehetővé az uralkodást. Maga Kosmas írja, hogy a cseh fejedelmek a morva terület előkelőivel vagy előljáróival (*primates terre*) álltak tárgyalásban,¹⁶ ami Wihoda szerint arra szolgál bizonyítékkal, hogy 1023, illetve 1055 után a cseh fejedelmek egy még Ómorávia korából örökölt társadalmi struktúrára telepedtek rá, és egyfajta új együttműködés kezdődött a tartomány lakosai és a fejedelmi hatalmat gyakorló Přemyslidák között.¹⁷ Összefoglalva tehát, a csehek által végül is a 11. században birtokba vett Morvaország annyiban örököse Ómoráviának, hogy nem a nagy-morva birodalom „államisága” öröklődött át a csehekre, hanem dinasztikus uralkodói hatalom nélkül is fennmaradtak a 9. század végétől fogva a nagy-morva hatalmi struktú-

¹² Třeštík, Dušan – Žemlička, Josef: *O modelech vývoje přemyslovského státu*. Český časopis historický, vol. 105 (2007) 122–163.

¹³ A mű német nyelvű kiadását lásd: Szűcs, Jenő: *Die drei historischen Regionen Europas*. Frankfurt, 1990.

¹⁴ Třeštík–Žemlička: *O modelech*, 122–123. 1., 2. sz. jegyzet.

¹⁵ Třeštík–Žemlička: *O modelech*, 146.

¹⁶ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II. c. 15, 105.: „Premisit autem dux Zbitigneu illius terre ad primates litteras...”

¹⁷ Wihoda: *Morava*, 113–170.

ráknak a tartományon belül működő szintjei. Azaz túléltek Szvatopluk birodalmának szét-
esését a tartományi elitek, melyekre aztán 999 után először a lengyelek telepedtek rá, majd
pedig a 11. századtól kezdve a Přemyslidák. Velük így egy új, a fejedelmi hatalom és a helyi
elitek közötti együttműködés vehette volna kezdetét, ha a Přemyslidák nem akarták volna
„elcsehesíteni” Morvaországot. Ami végül is sikerült, mert II. Vladislav fejedelem 1110 kö-
rül kijelentette, hogy Morvaország örökkön örökké a prágai fejedelmek hatalma alatt fog
állni, úgy, ahogy ez már I. Břetislav végrendeletében is meghatározásra került.¹⁸

A könyvben olvasható módszertani alapvetés azonban csak a cseh történeti mikrokoz-
moszban új: Wihoda a német társadalomtörténet-kutatás nyomdokain halad, s elméletét a
még Otto Brunner által 1939-ben kidolgozott, alább részletesebben is ismertetendő társa-
dalomtörténeti modellből vezeti le.

Nem könnyű a magyar történeti kultúra szemszögéből állást foglalni Martin Wihoda
könyvének főbb megállapításaival kapcsolatban. Az első és a második szó is nyilvánvalóan
az elismerésé, hiszen a polifónia igen ritka a cseh historiográfiában, és hogy valaki olyan el-
lentémát adjon elő, amely nemcsak hogy gyökeresen eltér a kanonizált és ezer torokból
énekelt *cantus firmustól*, hanem más hangnemben is íródott, önmagában is figyelemre-
méltó és tiszteletreméltó teljesítmény. Erre a múlt század második felében egyedül
František Graus volt hajlandó a cseh történészek közül,¹⁹ ám nézetei (talán azért, mert nem
a nemzeti történeti narratíva arra érdemes elemeit anektáló marxista táborhoz tartozott,
vagy talán azért is, mert 1968 után a Német Szövetségi Köztársaságba emigrált) nem talál-
tak utat a csehszlovák középkorkutatás főbb munkáiba.

Wihoda monográfiája valószínűleg még sok vitára ad majd alkalmat, bár e sorok lejegy-
zésének pillanatában, 2012 nyarán úgy tűnik, hogy eddig sem a cseh, sem a szlovák törté-
netírás nem tartotta méltónak arra, hogy komolyabban megvitassa a benne foglaltakat.²⁰
Nyilvánvaló, hogy a jelen írás nem helyettesítheti e még meg nem született munkákat, ám
– kívülállóként – két olyan, megvitatásra érdemes körülményre szükséges rámutatni, me-
lyek alapvető fontosságúak a Martin Wihoda könyvében foglaltak szempontjából. Ezzel
párhuzamosan pedig kísérletet kell tenni egy olyan szempont felvetésére is, melyet Wihoda
szinte teljesen figyelmen kívül hagyott.

Az első és legfontosabb kérdés, hogy milyen forrásokon nyugszik maga a kontinuitás-
elmélet, mely – mint láttuk – a cseh történet szemlélet egyik alappillére, s melyet tulajdon-
képpen szerzőnk sem hagyott el. Ami a középkori cseh történelemről fellelhető, Csehor-
szágban keletkezett középkori források és Ómorávia viszonyát illeti, az első és legnagyobb
problémát maga Prágai Kosmas történetírói módszere jelenti. Arra már korábban fényt der-
rített a kutatás, hogy konkrét történeti forrásként – a Biblián és a görög mitológia egyes
történeteinek kívül – elsősorban Regino prümi apát krónikáját használta fel.²¹ Ám miként

¹⁸ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* III. c. 34, 205.: „*Ego autem nolo cum fratre meo perpetuas
inire discordias, sed volo castigare eum, ut castigatus respiscat et cognoscat atque sui posteri
discant, quod terra Moravia et eius dominatores semper Boemorum principis sint sub potestate,
sicut avus noster pie memorie Bracizlaus ordinavit, qui eam primus dominio suo subiugavit*”

¹⁹ Graus, František: *Velkomorávsá riše v české středověké tradici*. Československý Časopis Histo-
rický, vol. 11(1963) No. 3. 289–305., különösen 296–297.

²⁰ A könyvről írott egyetlen elektronikus recenziót a következő helyen lehet elérni: Hruza, Karel:
Wihoda, Martin: *Morava v době knížecí 906–1197* [Mähren im Zeitalter der Fürstenherrschaft
906–1197]. Prag, 2010. In: *H-Soz-u-Kult*, 07.09.2011, <[http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/
rezensionen/2011-3-143](http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2011-3-143)>.

²¹ Loserth, Josef: *Studien zu Cosmas von Prag: Cosmas und Regino. (Über einige andere Quellen
des Cosmas)*. Archiv für Österreichische Geschichte, Bd. 61 (1880) 3–32.

Dušan Třeštíknek, nézetem szerint Prágai Kosmas krónikája mindmáig legjobb ismerőjének később sikerült tisztázni, Kosmas nem forrásként tekintett Regino világhíradójára, hanem a saját maga által megénekelni kívánt jelenetekhez használta fel irodalmi toposzgyűjteményként.²² Ez a módszer általában is nyomon követhető az egész krónikában, azaz Kosmas kimutathatóan felhasznált forrásai nincsenek semmilyen konkrét összefüggésben elmondott történeteivel. Jellemző példaként lehet megemlíteni a krónikában fennmaradt történetet Přemyslről, a békés szántó-vető parasztról, akit Libuša fejedelemtől parancsára Stadicéből hívtak el uralkodni a csehek, ahol két ökrével szántott éppen.²³ Kosmas itt első sorban az antik Cincinnatus történetére támaszkodott, a parasztból lett király széles körben elterjedt motívuma volt elbeszélésének másik pillére, azonban maga a konkrét esemény, azaz a Libuša nőuralma ellen fejedelmet állító csehek esetében II. Vratislav trónra lépését kívánta megörökíteni a mester. Am Kosmas nem szívlelhette az első cseh királyt, mert nehezményezte testvéreivel szembeni bánásmódját, és morvaországi fellépését elítélte.²⁴ Az általa komponált jelenetben tehát éppen Libuša figyelmezteti a követelődző cseheket, akik arra akarták kényszeríteni, hogy menjen férjhez ahhoz a férfihoz, akit fejedelmüknek választanak majd, hogy úgy járnak, mint a galambok, akik az általuk királlyá tett fehér galambot eltaszították, s helyére a sokkal vadabb sólymot hívták el, azaz hogy majd az új fejedelem aláveti őket.²⁵ Kosmas tehát általában kedvelte az ilyen irodalmi megoldásokat, melyek több irodalmi toposzból állnak össze, konkrét jelentésük azonban csak az őt közvetlenül érdeklő cseh történeti események ismeretében bontható ki. Így jogos kérdésként merülhet fel, hogy a saját korához képest két évszázaddal korábbi Szvatopluk-történetet vajon honnan meríthette. Érdekes, hogy ha nagyon akarta volna, talált volna a néhai morva fejedelemről szóló feljegyzéseket. Szvatopluk halálát például közölték a Fuldai évkönyvek, igaz, ha Kosmas innen merítette volna a morva fejedelem halálára vonatkozó információit, nehéz helyzetben lett volna, mert ez a forrás nem kifejezetten kedvezően ítélte meg Szvatopluk történelmi szerepét.²⁶ Szvatopluk életéről további részleteket tudhatott volna meg a korai cseh történeti hagyományból is, nevezetesen Szent Vencel és Szent Ludmilla úgynevezett Cristian-Legendájából.²⁷ A legenda forrásértékének tekintetében persze figyelembe kell venni a szöveg toposzokra épülő struktúráját, ám nem lényegtelen körülmény, hogy milyen toposzt választott a legendaíró, aki itt a nagybátyját, Rastislavot „likvidálni” kívánó Szvatoplukot egyenesen a Szent Vencelt meggyilkoló Gonosz Boleszlávval állítja párhuzamba.

²² Třeštík, Dušan: *Kosmas a Regino. Ke kritice Kosmovy Kroniky*. Československý Časopis Historický, vol. 8. (1960) 4., 564–587., ehhez lásd: 565–566. illetve 584.

²³ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* I. c. 6, 15–17.

²⁴ Wihoda: *Kosmas a Vratislav*, 372.

²⁵ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* I. c. 4, 12.

²⁶ *Annales Fuldenses sive Annales regni Francorum orientalis*. Ed. Friedrich Kurze. MGH SRG in usum scholarum separatim editi. Bd. 7. Hannover, 1891. 125.: „Zwentiboldus dux Maravorum et vagina totius perfidiae... diem ultimum clausit infeliciter.”

²⁷ *Legenda Cristiani. Vita et passio sancti Wenceslai et sancte Ludmille ave eius*. Ed. Jaroslav Ludvíkovský. Fontes Rerum Bohemicarum I. Praha, 1873. 199–207., itt c. 1., 201.: „Zuentepulc, qui erat nepos principis vel regis religiosi, qui institutor et rector totius Christianitatis seu religionis benignus extiterat, ipsum avunculum suum insidiis appetitum regno pelleret, visu privaret vitamque eius veneno conaretur auferre. Sed hausto ille pestifero potu, protegente se divina gracia, nil adversi patitur.” Továbbá uo., c. 1., 201.: „Dehinc Zuentepulc tyrannide suscepta, fastu arrogancie inflammatus, cum sibi militantibus sodalibus pontificis Metudii predicacionem mellifluam quasi respuit monitaque sacratissima non pleniter recepit, verum membra sua, scilicet plebem populumque suum, partim Christo, partim dyabolo servire exhibuit.”

Visszatérve e helyen Kosmas krónikájára, világosan látható, hogy a Szvatoplukról fennmaradt írásos hagyományból egyedül a morva uralkodó Arnulf császárral szembeni viszályát örökítette át, s minden egyebet maga talált ki. A kard elásása, a ló megölése, a kolostorba vonulás mind-mind jól ismert toposz,²⁸ melyeket Kosmas feltehetően a lüttichi dómiskolában ismert meg, ahol egyaránt tanulmányozhatta a fontosabb antik és középkori szerzők műveit is.²⁹ Figyelembe véve azonban a Kosmas-féle módszertant, azaz hogy az összes, a régmúlt rá vonatkozó elbeszélése szorosabban vett cseh történeti eseményekből vezethető és vezetendő le, vélelmezhető, hogy krónikásunk a Morvaországban I. Břetislavtól véglegessé váló cseh uralmat akarta ilyen módon is legitimálni. Történeti magyarázatot keresett arra az általa nagyon jól ismert, a jelen munkában fenn már megemlített körülményre, hogy II. Vladislav korától kezdve a cseh fejedelmek nyíltan hirdették, hogy Morvaország öröklé Csehország hatalma alatt áll majd. Mindemellett persze az sem zárható ki, bár erre egyéb adat nem áll rendelkezésre, hogy Szvatopluk történetében a 11. század végi Szvatopluk cseh és morva fejedelem történetét akarta megörökíteni a krónikás, aki elragadta a hatalmat II. Bořivojtól, s akit 1108 körül III. Ferdeszájú Boleszló és Könyves Kálmán győzött le.³⁰ A 11. század végi Szvatopluk-történet egy ponton, a szövetséges elárulása tekintetében gyanúsán megegyezik a 9. század végi morva fejedelem történetével, csak itt annyi a különbség, hogy – legalábbis a lengyel udvari hagyomány szerint – Szvatopluk III. Boleszló fejedelem ellen lázad fel.³¹

Kosmas krónikájának Szvatopluk-történetén először a 14. század második évtizedében, már a Luxemburgi-ház uralma alatt keletkezett Dalimil-krónika változtatott,³² mely elsősorban a késői Přemyslida időszak és a Luxemburgi-kor cseh nemességének a felfogását tükrözi.³³ A Dalimil-krónika egyik kézírata szerint már nem is Moravia földje, hanem a morva korona került a csehek birtokába Szvatopluk halála után.³⁴ A történet persze elválaszthatatlan attól a tényről, hogy a 14. században Morvaország már a cseh koronatarományok egyik gyöngye, a leendő IV. Károly császár maga is morva örgrófi címet viselt uralomra lépése előtt. Másrészt a Kosmas-féle történet továbbhasznosítása és részleges megváltoztatása, mely aztán a nagy, késő-középkori történeti szintézisben, a Pulkava-krónikában nyerte el végső formáját,³⁵ jó bizonyítékát adja annak, ahogyan a Csehországban 1306 után hatalomra került új dinasztia eszmetörténetileg hidat vert saját maga és az ősi cseh uralko-

²⁸ Ezzel s a Zobor-hegyi bencés kolostor vélelmezett kontinuitásával kapcsolatban lásd legutóbb: Koszta László: *A Zobor-hegyi bencés apátság kezdetei: Morva kontinuitás vagy passauai térítés*. In: Kocsis Mihály – Majoros Henrietta (szerk.): *Legendák, kódexek, források*. Tanulmányok a 80. esztendő H. Tóth Imre tiszteletére. Szeged, 2012. 147–175., itt 157–158.

²⁹ Bujnoch, Josef: *Gallus Anonymus und Kosmas von Prag. Zwei Geschichtsschreiber und Zeitgenossen*. In: von H. Lemberg – P. Nitsche – F. Oberländer (Hg.): *Oseuropa in Geschichte und Gegenwart*. Köln–Wien, 1977. 301–315., itt 304.

³⁰ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* III. c. 25, 194.

³¹ *Galli Anonymi chronicae et gesta ducum sive principum Polonorum*. Ed. K. Maleczyński. Monumenta Poloniae Historica ns. 2, Cracoviae, 1952. III. c. 16, 142.

³² *Kronika tak řečeneho Dalimila*. Praha, 2005.

³³ Vö.: Blahová, Marié: „Kako jest koruna z Moravy vzešla”. In: *Mediaevali historica Bohemica*, vol. 3. Praha, 1993. 165–175., itt 165–166.

³⁴ *Kronika tak řečeneho Dalimila*, c. 24, 47.

³⁵ *Kronika Pulkavova*. Ed. Josef Emler. *Fontes Rerum Bohemicarum*, V. Praha, 1893. 1–344., itt 15–16.

dóház kezdetei között. Harmadrészt pedig az egész Dalimil-féle Szvatopluk-történet a *translatio regni* középkorban jól ismert eszméjét jeleníti meg.³⁶

Összefoglalva megállapítható tehát, hogy Szvatopluk figurája és birodalmának cseh kontinuitása a 12. századi cseh dinasztikus történetírás konstrukciója, mely a 14. századi változtatásokkal együtt nyerte el végső formáját és hagyományozódott rá a 18–19. századi modern cseh történetírásra. Mindennek alapján azonban talán kockázat nélkül kijelenthető, hogy ez a tény önmagában kérdésessé tesz bármilyen kontinuitást Ómorávia és a 11. századi Morvaország között.

Wihoda monográfiája ezt a problémát úgy kívánja orvosolni, hogy – miként fenn már szó esett róla – Otto Brunner 1939-ben kidolgozott,³⁷ a múlt század ötvenes éveiben kicsit módosított, a nemzetközi medievisztikai kutatásban mindmáig idézett és bírált munkájának módszertani alapvetését veszi át.³⁸ Brunner a *Land und Herrschaft* című munkájában a régi, 19. századi német jogtörténeti szemlélettel szállt szembe, amely a középkori német államfejlődést a porosz királyságból kinövő császárság szemszögéből szemlélte, és a *Landok*, azaz a tartományok létrejöttét a központi hatalom hanyatlásával, jellemzően a Barbarossa Frigyes által bevezetni kívánt reformok elbukása utáni helyzettel magyarázta. Ennek szellemében a *Land* az állam 12. századi széthullásának a terméke, s egyben a német történelemfejlődés legjellemzőbb területi egysége, mely – egészen a porosz királyság által végrehajtott 19. századi foglalásokig – a német államfejlődés egyedüli és legjellemzőbb modellje. A *Landok* – így a régi iskola – három összetevőből állnak, s csak így is vizsgálhatók: e három kritérium a területük, a bennük kialakuló alá-fölérendeltségben megmutatkozó uralmi-parancsolási rendszer, valamint az ennek alapján létrejövő jogi intézményrendszerek sokasága. Brunner ezzel szemben arra az álláspontra helyezkedett, hogy a *Land* nem pusztán egy valaki által uralt terület, hanem önmagában joghordozó, azaz a terület és a benne élők (*Land und Leute*) sajátos kötelékben élnek, kis jog-, hatalmi és érdekközösségeket tartanak fenn. Brunner másik újító megállapítása az volt, hogy a *Land* megelőzi a tartományi uralmat, azaz függetlenül a középkori Német-római Császárság széthullásának folyamatától mindig is létezett, és a fölötté kialakuló hatalmi struktúráktól függetlenül is egészen a 19. század végéig fenn tudott maradni a terület és a benne élők társadalmi–jogi és egyéb szimbiózisának köszönhetően. Így a *Land* – Brunner szerint – megelőzi a tartományuraságot is. Állításainak igazát Brunner elsősorban a *Fehde*, azaz a magánháborúk rendszerének vizsgálatával kívánta igazolni (könyvének első része gyakorlatilag erről szól), mely szerinte a helyi közösségek béke- és hadiköteléke volt, azaz a *Fehde* önmagában egy jogközösség (*Rechtsgemeinschaft* vagy *Gewaltgemeinschaft*), amely függetlenül más tartományi hatalmi struktúráktól is működőképes.

Brunner tézisei termékenyítően hatottak a német, majd az európai középkori társadalomtörténeti kutatásokra, különösen a múlt század hetvenes éveitől fellendült *Fehde*-kutatásokra, melyek ma már egészen új hatalmi és jogközösségek feltárását is lehetővé tették a Német-római Birodalomban.³⁹ Ám nem szabad elfelejteni, hogy Brunner téziseit már

³⁶ Erről részletesen: Graus: *Velkomoravska Riše*, 291; Blahová: „Kako jest koruna z Moravy vzešla”, 168.

³⁷ Brunner, Otto: *Land und Herrschaft. Grundfragen der territorialen Verfassungsgeschichte Süddeutschlands im Mittelalter*. Veröffentlichungen des Instituts für Geschichtsforschung und Archivwissenschaft, 1. Wien, 1939.

³⁸ Brunner munkájának részletes bemutatását lásd: Wihoda: *Morava*, 46–48.

³⁹ Például: Reinle, Christine: *Fehdeführung und Fehdebekämpfung am Ende des Mittelalters*. In: von J. Emig (Hg.): *Der Altenburger Prinzenraub 1455. Strukturen und Mentalitäten eines spätmittel-*

megjelenése után komoly kritikával illették a német történészek és jogtörténészek. A kritika alapját – és itt térünk vissza Csehország kérdésére – az képezte, hogy Brunner csak és kizárólag osztrák, illetve dél-német forrásanyagból dolgozott, s miként például Walter Schlesinger rámutatott, más, északabbi német régiókban már nem lehetett az általa kimutatott eredményeket produkálni.⁴⁰ Brunner tézisei alkalmazhatóságának útjában mindemellett áll még egy nagyobb probléma is: vizsgálatait elsősorban 1300 utáni kútfőkön végezte el, nem véletlen, hogy hatása is leginkább a késő-középkori és koraujkori kutatásokon mutatható ki. Így önmagában megkérdőjelezhető, hogy tézisei alkalmazhatók-e a Přemyslidakori Csehország vizsgálatához,⁴¹ nem is beszélve arról, hogy annak is korai, 10–12. század történetéről van szó.

Csak egy jellemző példát hozva a tartományi struktúrák továbbélésének kérdésére, érdemes egy pillanatra közelebből megvizsgálni például az olmützi püspökség keletkezésének történetét. Az olmützi püspökséget közismerten 1063 körül alapította II. Vratislav, aki I. Břetislav 1055-ös végrendelete értelmében éppen Olmützt örökölte meg, így nem csoda, hogy Magyarországról történt visszatérése és a prágai fejedelmi trón elfoglalása után éppen ott alapított püspökséget. A történészek döntő hányada azonban úgy tartja, hogy az olmützi püspökség alapítása a 10. századi morva érsekség egyik *suffraganeus* püspökségének tulajdonképpeni újralapítása. Ismeretes, hogy 900 nyarán Theotmar salzburgi érsek és *suffraganeus* püspökei felháborodott levelet írtak IX. János pápának, amiért az engedélyezni akarta, hogy II. Mojmir újraszervezze a morva érseki tartományt. A levél tanúbizonysága szerint a pápa három *suffraganeus* püspökséget kívánt létrehozni, amiben Passau jogainak csorbítását látták. A levelet – mely a Pilgrim-féle hamisítványok között maradt fenn – a szakirodalom egy része hamisnak tekinti, újabban azonban elfogadhatónak látszik, hogy mégsem 970 körül, hanem korábban keletkezhetett.⁴² Wihoda szerint az érseki tartomány három *suffraganeus* püspöksége közül az egyik (a szerző szerint is csak kérdőjelesen) Olmütz lehetett.⁴³ Eddig a 10. századra nézve két olyan személyt, egy bizonyos Jánost és Szilvesztert sikerült azonosítani, akik esetleg szóba jöhetnének a város püspökeként,⁴⁴ illetve egy harmadik személyt, akit *episcopus Moraviensis* néven emlegetnek 976-ra datálva.⁴⁵ Ez a morva püspök – Wihoda szerint – 985-ig, azaz addig a pillanatig tölthette be tisztségét, amikor egy a helyi hagyomány közvetítette hír (*místni tradice*) szerint Szent Adalbert egye-

telalterlichen Konflikts. (Saxonia. Schriften des Vereins für sächsische Landesgeschichte 9.; Veröffentlichungen des Thüringischen Staatsarchivs Altenburg Sonderbd.) Beucha, 2007. 84–124.; uő: *Fehden im Spannungsfeld von Landesherrschaft, Adel und bäuerlicher Bevölkerung*. In: Werner Rösener (Hg.): *Tradition und Erinnerung in Adelherrschaft und bäuerlicher Gesellschaft*. (Formen der Erinnerung 17.) Göttingen, 2003. 173–194.

⁴⁰ Schlesinger, Walter: *Die Landesherrschaft der Herren von Schönburg. Eine Studie zur Geschichte des Staates in Deutschland*. Quellen und Studien zur Verfassungsgeschichte des Deutschen Reiches in Mittelalter und Neuzeit, IX/1. Münster–Köln, 1954. 21.

⁴¹ Brunner elsősorban germán jelenségnek tekintette a Landokat, ám a későbbi kutatásnak sikerült cáfolnia ezt a tételt. Vö.: Seibt, Ferdinand: *Land und Herrschaft in Böhmen*. Historische Zeitschrift, 200 (1965) N. 2. 284–315., itt elsősorban 301–305. Seibt – egyetértve a korábbi cseh jogtörténeti kutatással – lehetségesnek tartotta Brunner tételeinek alkalmazását a cseh történeti struktúrákra is, igaz, ő jellemzően 13. századi példákat idézett ennek alátámasztására.

⁴² Az idevonatkozó szakirodalom ismertetését lásd: Koszta László: *A nyitrai püspökség létrejötte: Nyitra egyháztörténete a 9–13. században*. Századok, 143. évf. (2009) 2. sz. 257–318., 265.

⁴³ Wihoda: *Morava*, 248., illetve ugyanott 1. sz. jegyzet.

⁴⁴ Wihoda, *Morava*, 384., illetve ugyanott 1., 2. sz. jegyzet.

⁴⁵ Třeštil, Dušan: *Moravský biskup roku 976*. In: Libor Jan – Martin Wihoda (ed.): *Ad vitam et honorem*. Profesoru Jaroslavu Mezníkoví přítelá a žací. Brno, 2003. 211–220.

sította a két egyháztartományt.⁴⁶ A tisztánlátást ebben a kérdésben nagymértékben megnehezíti Prágai Kosmas krónikája. Ő 967-re teszi I. Boleslav halálát, és a prágai püspökség alapítását fia, II. Boleslav, illetve leánya, Mlada-Mária nevéhez köti.⁴⁷ A történet már csak emiatt is gyanús, mert Kosmas szándékosan előrehozta I. Boleszláv halálának dátumát, hogy ne kelljen a testvérgyilkos javára írni a püspökség létrehozását.⁴⁸ A történet szerint II. Boleslav levelet kapott a pápától, melyben az egyházfő – Mlada kérdésére – engedélyezte, hogy a fejedelem püspökséget hozzon létre Prágában.⁴⁹ Feltehető persze, hogy ebbe az egyháztartományba beleértették a korábbi morvaországi (olmützi?) püspökséget is, mert Kosmas kifejezetten arról írt, hogy a pápa nem engedélyezte, hogy a püspökség ortodox rítusú, illetve szláv nyelvű legyen.⁵⁰ Hogy ebből visszakövetkeztethető-e az, amit a szakirodalom sugall, hogy a szláv nyelv és a keleti rítus betiltása mögött a morva (olmützi?) püspökség körüli viták állhattak, más forrás hiányában nem tudjuk. Kosmas előadása azonban mindenképpen felvet néhány problémát. Sajátságos írói eljárásmódján kívül elsősorban arra gondolhatunk, hogy a cseh egyházszerkezet struktúrájával kapcsolatban nem lehet figyelmen kívül hagyni a II. Vratislav fejedelem, illetve király és testvére, Jaromir-Gebhard prágai püspök közötti vitákat sem, melyben – ha csak a prágai püspökség hamis alapítólevelét vesszük alapul – Kosmas egyértelműen állást foglalt Prága védelmében és a II. Vratislav által 1063-ban alapított olmützi püspökséggel szemben. A krónikaíró eleve csak az 1067. év, Severus prágai püspök halála kapcsán emlékezik meg az olmützi püspökség alapításáról, s két dolgot állít: az egyik az, hogy Severus Csehország és Morvaország szinte (*quasi*) egy püspökségét kormányozta és kormányozta volna, ha Vratislav fejedelem sürgető követelésére nem egyezett volna bele, hogy az uralkodó egy János nevű püspököt helyezzen Morvaországba.⁵¹ Kosmas másik állítása pedig arra vonatkozik, hogy tudomása szerint Morvaországnak János előtt volt még egy Wracen nevű püspöke is.⁵² Hogy ez a Wracen azonos lehetett-e a történetírásban 976-ra vélelmezett morva püspökkel vagy nem, homályban marad. Azonban Kosmas elbeszéléséből két körülmény mindenképpen kiemelendő. Egyrészt az olmützi püspökséget II. Vratislav alapította, azon a területen, amelyet az atyai örökségből szerzett meg, ám már azután, hogy prágai fejedelem lett belőle. Másrészt az 1063 körül létrejött olmützi püspökség új lehetett a kortársak számára, mert létrejötté állandó konfliktusokhoz vezetett a prágai és az olmützi püspökök között.⁵³ Az olmützi püs-

⁴⁶ Wihoda: *Morava*, 249. Sajnos, ezen a helyen nem tudjuk meg, milyen forráson nyugszik ez a helyi hagyomány.

⁴⁷ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* I. c. 22., 42–43.

⁴⁸ Vö.: Sláma, Jiří: *Der böhmische Fürst Boleslav II.* In: von Petr Sommer (Hg.): *Der Tschechische Staat um 1000, seine Herrscher und Ökonomik.* Internationales Symposium, Praha 9–10. Februar 1999. *Colloquia mediaevalia Pragensia*, Bd. 2. Praha, 2001. 15–42., itt 16.

⁴⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* I. c. 22., 43.: „...scilicet ut nostro assensu in tuo principatu ad laudem et gloriam Dei ecclesie liveret fieri episcopatum.”

⁵⁰ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* I. c. 22.: „...non secundum ritus aut sectam Bulgarie gentis vel Ruzie, aut Sclavonice lingue, sed magis sequens instituta et decreta apostolica...”

⁵¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II. c. 21, 112–113.: „Hic fere omni tempore sui presulatus sine aliqua refragatione c et sine omni contradictione Boemie et Moravie quasi unum et individuum episcopium rexit et rexisset, si non post obitum Zpitigneu nimia devictus efflagitatione Wratizlai ducis consensisset promoveri Iohannem episcopum in Moravia ...”

⁵² *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II. c. 21, 113.: „Fertur autem, quod fuisset in Moravia ante tempora Severi quidam episcopus, ut reor, nomine Wracen.”

⁵³ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II. c. 21, 113.: „De qua parrochia quantum conflictum cum predicto presule Iohanne successor Severi Iaromir habuerit, in loco suo declarabitur.”

pökség alapításának problémája persze egy sereg további kérdőjelet is felvet: a prágai püspökség viszonyát a mainzi érsekséghez, a cseh fejedelemség viszonyát a birodalomhoz, a pápasághoz, a II. Vratislav uralmának végén már megindult investitúra-harc ügyét. Az is mérlegelendő továbbá, hogy miként lehetett a 11. században püspökségeket alapítani. Minde mellett nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy miután 1000-ben Gniezńóban szerveződött érsekség, s Prágában nem, a 11. század folyamán nem történtek-e kísérletek arra, hogy a Přemyslidák Prágában érsekséget hozzanak létre.⁵⁴ Ez azonban – Szent Adalbert relikviáinak elrablásával együtt – ismét csak a 11. század rejtelmébe vezet el bennünket, s a kontinuitás kezdeteit is valahol a Přemyslidák és Piastok vetekedésében kellene keresnünk. Persze nem lehet végérvényesen azt sem kizárni, hogy legalábbis a tekintetben, hogy Olmützben már volt egyszer püspökség a morva időkben (ha volt), létezhetett valamiféle, a hely állandóságában kifejeződő kontinuitás, ám ezt forrásokkal legfeljebb 976-ig, azaz I. és II. Boleslav fejedelem koráig lehet bizonyítani, minden más jelenleg csak a historiográfiában olvasható elmélet.

Wihoda könyvének e kiragadott részlete is jól mutatja, hogy mennyire nem egyszerű alkalmazni Otto Brunnernek a *Landokról* alkotott elméletét más, különösen diplomatikai emlékek hiányában nem feltétlenül elfogulatlan elbeszélő forrásokkal csak nehezen alátámasztható kérdések bizonyítására, különösen úgy, hogy mindmáig nem lehetett érdemben igazolni Brunner elképzeléseit a tartományoknak a felettük kialakuló parancsuralmi struktúráktól való független létezéséről.

Mindazonáltal épp ez a kérdés vet fel egy újabb problémát, melynek komolyabb meg tárgyalása elmaradt Wihoda könyvében. Morvaország 11. századi „közjogi státuszával” kapcsolatban Prágai Kosmas tudóst, ráadásul két különböző helyen. 1055-ben I. Břetislav fejedelem halálát érezvén örökjogi statútumot adott ki fiai számára, melyben részletesen és generációkra előre meghatározva szabályozta a prágai trón betöltésének szabályait.⁵⁵ Az 1055. évhez kapcsolt történetből azonban hiányzik a lényeg, azaz hogy a fejedelem egyúttal a prágai hatalomból kimaradt testvéreket Morvaországban juttatta hatalomhoz, melyet – miként már volt róla szó – örökösen alávettett Csehországnak. Erről a körülményről csak később, II. Vladislav és testvéreinek 12. század eleji vitája kapcsán értesülhetünk. I. Břetis-

⁵⁴ Vö.: Hlavaček, Ivan: *Angebliche Versuche der Přemysliden des 11. Jhs. um das Landeserzbistum in Prag*. In: Andrzej Radzimiński – Jan Tandecki (ed.): Prusy, Polska, Europa. Toruń, 1999. 35–44.; Wihoda, Martin: *Pražské arcibiskupství svatého Vojtěcha*. In: Jozef Dobosz (ed.): Kościół w monarchiach Przemyslidów i Piastów. Poznań, 2009. 205–218.

⁵⁵ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II. c. 13, 102.: „*Quia me mea fata vocant et atra mors iam pre oculis volat, volo vobis assignare et vestre fidei commendare, qui post me debeat rem publicam gubernare. Vos scitis, quia nostra principalis a genealogia partim sterilitate partim pereuntibus in immatura etate me usque ad unum fuit redacta. Nunc autem, ut ipsi cernitis, sunt mihi a Deo dati quinque nati, inter quos dividere regnum Boemie non videtur mihi esse utile, quia omne regnum in se ipsum divisum desolabitur. Quia vero ab origine mundi et ab initio Romani imperii et usque ad hec tempora fuerit gratia rara, testantur nobis exempla rata. Nam Cain et Abel, Romulus et Remus et mei attavi Boleslaus et sanctus Wenczelus si spectes quid fecerint fratres bini, quid facturi sunt quini? Hos ergo quanto potiores ac potentiores intueor, tanto mente presaga peiora augurior. Heu mens semper pavida genitorum de incertis fati natorum. Unde providendum est, ne post mea fata aliqua inter eos oriatur discordia propter obtinenda regni gubernacula. Quade re rogo vos per Dominum et obtestor fidei vestre per sacramentum, quatinus inter meos natos sive nepotes semper maior natu summum ius et solium obtineat in principatu omnesque fratres sui sive, qui sunt orti herili de tribu, sint sub eius dominatu. Credite mihi, nisi monarchos hunc regat ducatum, vobis principibus ad iugulum, populo ad magnum deveniet damnum.*”

lav úgynevezett statútumával kapcsolatban a történészek között nem alakult ki egységes vélemény. Palacký szerint egy általános és örökidőkre szóló, de teljesen új seniorátus-rendelettel állunk szemben, amely csak és kizárólag a család legidősebb tagját részesítette előnyben,⁵⁶ mások azonban, mint például Wenzel Johann Koutný, már a 19. században is úgy foglaltak állást, hogy itt egy ősrégi jogszokás felélesztéséről volt szó a Přemyslidák közötti trónharcok megoldásának igényével.⁵⁷ Más oldalról közelítette meg a problémát Johann Loserth és Kosmas krónikájának kiadója, Bertold Bretholz. Tagadták, hogy Břetislav végrendeletében a *senioratus* öröklésrendje került volna meghatározásra, hanem a *primores regni*, az országnagyok szerepét hangsúlyozták, akik nélkül – szerintük – nem lehetett fejedelmet választani a 11–12. században.⁵⁸ S végül itt említendő meg a kiváló lengyel jogtörténész, Oswald Balzer, aki szerint azonban a rendelet a nyugati-szláv népeknél megfigyelhető ősi öröklésrend lenyomata volt. A recens cseh történetírás a fenti álláspontok legtöbbszörét magáévá tette. Így Josef Žemlička is, aki szerint I. Břetislav *senioratus*-rendeletet hozott létre, de ez semmi esetre sem volt valami új intézkedés, hanem a Přemyslidák ősi szokásának a továbbélése.⁵⁹

Ha azonban elolvassuk Kosmas történetét arról, hogy miért is kellett végrendelkeznie I. Břetislavnak, egyértelműen kiderül, hogy a háttérben a 10. század vége óta folyamatosan felbukkanó dinasztikus trónharcok állnak, melyek különösen II. Boleslav fejedelem halála után Jaromir és Oldřich között folytak évtizedeken keresztül. Ezek a dinasztikus konfliktusok azonban nem voltak egyedi, csak a Přemyslidák családtörténetére korlátozható események, hanem hátterükben a Merovingok és Karolingok korától kezdve a dinasztikus történelem és történetírás egyik legizgalmasabb problémája áll, nevezetesen a családon belüli hatalommegosztás kérdése. A Kosmas által idézett „*quia omne regnum in se ipsum divisum desolabitur*” kifejezés a Bibliából, a Lukács-evangéliumból származik, s amellett, hogy elsődleges értelmezése elsősorban a teológia tárgykörében maradt meg a keresztény ókortól kezdve, a 6. századtól már a politikai teológia részévé vált, ugyanis a *divisio regni*, azaz az ország megosztása a Frank királyságban a Meroving-kortól kezdve hatalomszervező tényezővé lett.⁶⁰ A Merovingok és a tőlük a hatalmat a 8. században megszerző Karolingok szokásrendszerének részét alkotta, hogy a vérségi jog alapján valamennyi férfi leszármazót lehetőleg azonos mértékben kellett részesíteni az atyai örökségből, ami a gyakorlatban csak úgy volt kivitelezhető, hogy valamennyien lehetőleg azonos méretű országrészeket kaptak örökül.⁶¹ Ezt a szokást legalábbis a német szakirodalom korábban germán eredetűnek tekintette, azonban ennek ellentmond, hogy meglehetősen nem mutatható ki mindegyik germán államalakulatnál, hanem csak a frankok, illetve elszórtan a burgundok országában fordult

⁵⁶ Palacký: *Dejiny*, I. 1. 311–312.

⁵⁷ Koutný, Wenzel Johann: *Die Přemysliden Thronkämpfe und Genesis der Markschaft Mähren. Ein Beitrag zur Erforschung vaterländischer Geschichte*. Wien, 1877. 8–12.

⁵⁸ Loserth, Johann: *Das angebliche Senioratsgesetz des Herzogs Břetislav I und die böhmische Succession in der Zeit des nationalen Herzogthums: Ein Beitrag zur altböhmischen Rechtsgeschichte*. Archiv für österreichische Geschichte, Bd. 64 (1882) 1–78., itt 23–25.; Bretholz, Bertold: *Geschichte Böhmens und Mährens*. Reichenberg, 1921–1924. 142–144..

⁵⁹ Žemlička: *Čechy*, 73.

⁶⁰ Lásd összefoglalva: Kasten, Brigitte: *Königssöhne und Königsherrschaft. Untersuchungen zum Teilhabe am Reich in der Merowinger- und Karlingerzeit*. MGH Schriften, Bd. 44. Hannover, 1997.

⁶¹ Összefoglalva lásd: Erkens, Franz-Reiner: *Divisio legitima und unitas imperii. Teilungspraxis und Einheitsstreben der Thronfolge im Frankenreich*. Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters, Bd. 52 (1996) 423–485.; Kasten: *Königssöhne*, 9–10.

elő.⁶² Ennek oka – ha hinni lehet František Grausnak – leginkább abban keresendő, hogy a frankoknál, akik közismerten csak későn, s már a katolikus rítus szerint keresztelkedtek meg, hosszú ideig fennmaradt az a pogány hiedelem, hogy a dinasztia ereje az uralkodó termékenységében gyökerezik, azaz minél több törvényes férfitód uralkodik az elhalt után, annál nagyobb hatalma lesz a dinasztának.⁶³ Mindenesetre akár germán szokást, akár pogány hagyományt kívánunk látni a *divisio regni* intézményében, Tours-i Gergelytől tudjuk, hogy már I. Klodvig 511-ben bekövetkezett halála után fiai felosztották egymás között az országot, s ezt nem apjuk végrendelete, hanem saját megegyezésük alapján tették.⁶⁴

A *divisio regni* jogi normává tétele, azaz az ország felosztásának gyakorlata továbbélt a Karoling-birodalomban is.⁶⁵ A helyzet azonban annyiban megváltozott a Merovingokhoz képest, hogy 806-tól, Nagy Károly még életében meghozott örökjogi rendelkezésétől kezdve általában végrendeletben vagy előre meghatározott szerződésben történt az ország felosztása.⁶⁶ A *divisio regni* pályafutása végül a 10. században, a szász dinasztia hatalomátvétele után ért véget a birodalomban, amikor is a birodalom egységére hivatkozva általánosságban betiltásra került,⁶⁷ amivel felerősödött a Bibliából átöröklődött tiltás.

Az országfelosztásoknak a 10. századig terjedő normatív gyakorlata azonban az ügy természetéből kifolyólag nem volt súrlódásmentes, sőt számos konfliktus forrásává lett. Jellemző példával szolgálnak erre azok az esetek, amikor az elhalt atya valamelyik gyermeke törvénytelen eszközökkel igyekezett megszerezni az ország egy része felett a hatalmat.⁶⁸ Ám eltekintve a fent említett, kirívóan jogellenes esetektől is, a hatalommegosztás folyamata állandó vitákkal, nézeteltérésekkel járt együtt, melyek elsősorban az apák és fiúk viszonyát érintették,⁶⁹ ám áttételesen hatást gyakoroltak valamennyi férfiági vérokon sorsára is, és legtöbbször generációkon átnyúló konfliktusokat generáltak.

Az elmúlt évtizedekben a koraközépkori dinasztikus konfliktusok vizsgálata a modern német medievisztikai kutatások egyik zászlóshajójává nőtte ki magát. Gerd Althoff és az ál-

⁶² Kasten: *Königssöhne*, 9.

⁶³ Graus, František: *Herrschaft und Treue. Betrachtungen zur Lehre von der germanischen Kontinuität I*. Historica, Bd. 12 (1966) 5–44., itt 33.

⁶⁴ *Gregorii Turonensis Libri Historiarum X*. In: Bruno Kusch – Wilhelm Levison (ed.): *MGH Scriptores rerum Merovingicarum*. Teil 1, pars 1. Hannover, 1951. III. 1, 97.: „Defuncto igitur Clodovecho regi, quattuor filii eius ...regnum eius accipiunt et inter se aequa lantia dividunt.”

⁶⁵ Kasten: *Königssöhne*, 138–198.

⁶⁶ A császár végrendeletével kapcsolatban lásd: Boretius, A. – Krause, V. (ed.): *Capitularia regum Francorum*. MGH Capitularia, 1-2. Hannover, 1883–1897. I., Nr. 45. 126–128.; vö. még: Trischler, Matthias: *Die „Divisio regnorum“ von 806 zwischen handschriftlicher Überlieferung und historiographischer Rezeption*. In: Brigitte Kasten (Hg.): *Herrscher- und Fürstentestamente im westeuropäischen Mittelalter*. Norm und Struktur, Studien zum sozialen Wandel im Mittelalter und früher Neuzeit, Bd. 29. 193–258.

⁶⁷ Hlawitschka, Eduard: *Zum Werden der Unteilbarkeit des mittelalterlichen Deutschen Reiches*. In: von Gertrud Thoma – Wolfgang Giere (Hg.): *Strips Regia*. Forschungen zum Königtum und Führungsschichten im früheren Mittelalter. Ausgewählte Aufsätze, Festgabe zu seinem 60. Geburtstag. Frankfurt a. M., 1988. 247–259., különösen 257–258.

⁶⁸ *Gregorii Turonensis Libri Historiarum decem*, X, c. 22, 152–153.: „Chilpericus vero post patris funera thesaurus, qui in villa Brannacum ferant congregati, accepit et ad Francos utiliores petiit ipsusque muneribus mollitus sibi subdidit. Et mox Parisius ingreditur sedemque Childeberthi regis occupat; sed non diu ei a hoc licuit possedere; nam coniuncti fratres eius eum exinde repulerunt, et sic inter se hii e quattuor, id est Chariberthus, Gunthramnus, Chilpericus atque Sigiberthus, divisionem legitimam faciunt.”

⁶⁹ Kasten: *Königssöhne*, 11–13.

tala vezetett úgynevezett münsteri iskola teremtette meg ugyanis a dinasztikus trón- és hatalomviszályoknak egy újszerű, jellemzően a kommunikációelméleten, rituálé- és ceremóniakutatáson alapuló kutatási módszerét.⁷⁰ Az Althoff által kidolgozott és érvényre juttatott módszertani elveknek a lényege az, hogy magukat a konfliktusokat szükséges bizonyos sematikus, az őket megörökítő szövegekben sztereotip módon visszaköszönő elemek mentén vizsgálni. Így a konfliktusok kiindulópontja az *amicitia*, a nagyon tág értelemben vett barátság helyreállításának kényszere,⁷¹ melyet – így az Althoffi-tanítás – egy meghatározott protokoll szerint lehet elérni, mely pl. a megérkezésből, fogadásból, eskükből, alávétésből stb. tevődik össze. Ám az Althoff-iskola módszertani elképzelései nem adnak választ minden kérdésre, melyek a konfliktusok szempontjából lényegesek. A Piastok, Árpádok és Přemyslidák által uralt területeket a Karoling-Ottoniánus elvek szerint szervezték meg, illetve Csehországban ezek mentén szervezték újjá. Ez a kereszténység felvételével együtt maga után vonta, hogy át kellett venni a keresztény uralmi és szokásrend elemeit is. Ez a tág értelemben vett kereszténnyé válással együtt járó új szokásrend egyben új politikai játékszabályokat is teremtett a 11. század folyamán, amelyeket azonban nem lehetett maradéktalanul érvényesíteni, mivel paradox módon érvényre jutásuk legnagyobb hátráltatói részben maguk az uralkodó dinasztiák voltak. Ez esetünkben elsősorban azt jelentette, hogy a 11. század folyamán komoly dilemmát jelentett a kortársak számára, hogy meg lehet-e osztani a hatalmat a családon belül, és ha igen, akkor annak milyen modell szerint kell megtörténnie. Azaz egyszerre jelentkezett a családok szokásrendjéből fakadó követelmény, hogy a család férfitagjait hatalomhoz kell juttatni, illetve a 10. század vége óta érvényes tiltás. Mivel ellentétben például a szász dinasztiával, melynek rendelkezésére álltak a Karoling-kori, sőt Meroving-kori minták, ebben az esetben semmilyen korábbi gyakorlatra nem lehetett támaszkodni, az egyes dinasztikus konfliktusok folyamán kristályosodtak ki a hatalom megosztásának vagy éppen a megosztás tilalmának elvei. Így ezek a konfliktusok nem pusztán elvont elméleti kérdések voltak, hanem elsősorban gyakorlati problémákat jelentettek. Hiszen nem kizárólag a hatalom területi megosztásáról volt szó, hanem a családon belüli megegyezésekről, illetve az öröklés szabályairól. Ráadásul az ország felosztása, melynek elsősorban konfliktusmegoldó szerepet szántak, újabb összetűzéseket is generált: az alá-, illetve fölérendeltség kérdését, az egyes területek elvi vagy tényleges önállóságát, a területeken belül kialakult intézmények feletti joghatóság kérdését vetette fel.

E korai dinasztikus trónharcok egyik fő következménye tehát az ország megosztásának problémája volt. A magyar középkorkutatást ez a 11. századi hercegség, azaz közkeletű nevén a dukátus miatt érdekelte. Ismeretes, hogy történetírásunkban – Deér József még a háború előtt megfogalmazott véleményétől eltekintve⁷² – két egymástól markánsan különböző álláspont alakult ki a 11. századi hercegség eredete, kezdetei, funkciója és szerkezete kapcsán: Györffy György még a múlt század ötvenes éveiben kidolgozott⁷³ és egész mun-

⁷⁰ Althoff, Gerd: *Königsherrschaft und Konfliktbewältigung im 10–11. Jh.* In: Frühmittelalterliche Studien, Bd. 23 (1989) 265–290.

⁷¹ Althoff, Gerd: *Amicitiae und pacta: Bündnis, Einung, Politik und Gebetsdenken im beginnenden 10. Jahrhundert.* In: MGH Schriften 37. Hannover, 1992.; Garnier, Claudia: *Amicus amicus – inimicus inimicis. Politische Freundschaft und fürstliche Netzwerke im 13. Jh.* Monographien zur Geschichte des Mittelalters. Hrsg. von Friedrich Prinz. Bd. 46. Stuttgart, 2000, 9–12., 12–17. Az Althoff-iskolától függetlenül lásd még: Epp, Veron: *Amicitia. Zur Geschichte personaler, sozialer, politischer und geistlicher Beziehungen im frühen Mittelalter.* Stuttgart, 1999.

⁷² Deér József: *Pogány magyarság, keresztény magyarság.* Budapest 2007.³ 126.

⁷³ Györffy György: *A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig, 1-2. Századok, 92. évf. (1958) 12–87., 565–615.*

kássága alatt fenntartott elmélete,⁷⁴ illetve Kristó Gyulának még 1974-ben született monográfiájában az arra adott, gyakorlatilag szinte minden kérdésben elutasító válasza.⁷⁵ A két elmélet lényegét – vázlatosan – a következőkben lehet összefoglalni: Györffy a honfoglalás korára visszavezethető magyar „összerkesztményt” látott a dukátusban, három tömbjét lokalizálta, határvédelmi funkciót látott benne, s az egészet két egymást átfedő rendszerként határozta meg, melyben fontos szerepet szánt az öröklődésnek, azaz hogy a dukátus területe mindig is a trónörökös lakhelyéül szolgált. Ezzel szemben Kristó Gyula a 11. századi trónviszályokból vezette le a dukátus keletkezését, a „regnum és a dukátus” küzdelmében általános, (marxista–leninista) társadalomtörténeti folyamatokat látott, minek következtében száműzte a királyi hercegség létrejöttének okai közül a trónöröklés és a dinasztikus örökjog problémáját. S ami a jelen munka szempontjából a legfontosabb: összehasonlító módszerrel vizsgálta az általa általában dukátusoknak nevezett, a magyar királyi hercegséghez hasonló cseh, lengyel, frank és egyéb területi képződményeket.

Györffy György és Kristó Gyula álláspontjának részletes ismertetése nyilván nem férhet bele a jelen munka terjedelmi és tartalmi kereteibe, különösen úgy, hogy pontos értelmezésükhöz születésük korszakának kulturális kontextusán kívül e tárgyban a 19. század óta valamennyi nézet alapos megtárgyalása is szükséges lenne. Annyi azonban megjegyzendő, hogy egyetértve az e témában született újabb véleményekkel,⁷⁶ az látszik valószínűbbnek, hogy a királyi hercegség létrejötte elválaszthatatlan a trónviszályoktól, azaz eredetét elsősorban I. András és Béla korában kell keresni. Ezek a trónviszályok leginkább – Zsoldos Attila könyvének címét kölcsönözve⁷⁷ – a legtagabb értelemben vett családi ügyek, s elválaszthatatlanok a trónöröklés kérdésétől, illetve – Deér József megfogalmazását felhasználva – a trónöröklés megoldatlanságától. Tehát úgy vélem, hogy a királyi hercegséggel kapcsolatos további munkákban érdemes a Kristó Gyula által javasolt összehasonlító módszert alkalmazni, és figyelembe venni a háború előtti középkorkutatás útmutatásai közül azokat, amelyek általában nem zárják ki a trónviszályok okai közül az öröklés kérdését.

E helyen visszatérve Morvaország 11. századi történetére, meg kell jegyezni, hogy I. Břetislav csak Kosmas krónikájában fenntartott végrendelete nem tekinthető egyedi jelenségnek. Szinte ezzel egy időben született megegyezés I. András és Béla között,⁷⁸ illetve 1107 körüli időpontra datálható a Piastok között létrejött első olyan – igaz, ugyancsak elbeszélő forrásban fennmaradt – családi megállapodás, melynek fő célja az ország megosztása és a

⁷⁴ Györffy György: *István király és műve*. Budapest, 1977. 324–326.; Székely György – Bartha Antal (szerk.): *Magyarország története. Előzmények és magyar történet 1242-ig*. I./1-2. köt. Budapest, 1984. I./1. 831–832., 862–865.

⁷⁵ Kristó Gyula: *A XI. századi hercegség története Magyarországon*. Budapest, 1974.

⁷⁶ Koszta: *Nyitra*, 270.

⁷⁷ Zsoldos Attila: *Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években*. Budapest, 2007.

⁷⁸ *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*, SRH I., c. 88, 345.: „*Rex autem hic Andreas fratre orbatus misit in Poloniam ad alterum fratrem suum Belam cum magna dilectione vocans eum et dicens: »Nos qui quondam penurie participes fuimus et laborum, rogo te dilectissime frater, ut ad me non tardes venire, quatenus consortes simus gaudiorum et bonis regni corporali presentia gaudentes communicemus. Neque enim heredem habeo, nec germanum preter te. Tu sis michi heres, tu in regnum succedas.« Post hec autem rex et frater eius Bela habito consilio dividerunt regnum in tres partes, quarum due in proprietatem regie maiestatis seu potestatis manserunt, tertia vero pars in proprietatem ducis est collata.» „Hec igitur prima regni huius divisio seminarium fuit discordie et guerrarum inter duces et reges Hungarie.”*

trónöröklés szabályozása volt.⁷⁹ A három idézett szöveg persze önmagában is forráskritikai problémákat vet fel, különös tekintettel a 14. századi krónikakompozícióra, melynek 88. fejezetét általában interpolálnak tekinti a kutatás, és keletkezésének legkorábbi időpontját is a Béla-ág hatalomra kerülése utánra helyezi.⁸⁰ Mindemellett nem maradhat el tartalmi összehasonlításuk és elemzésük sem, különös tekintettel arra, hogy mennyire felelnek meg a Karoling-korban kialakult hasonló jogügyletek (vagy végrendelet, vagy megállapodás) tartalmi és formai kereteinek. Azonban két következtetés leszűrhető belőlük: olyan, a családtagok közötti megállapodásokról van szó, melyekre generációkkal később is hivatkozni lehetett, illetve csak és kizárólag olyan birtokokat érintett, amelyeket a dinasztia már birtokában tartott. András és Béla viszonylatában egyértelműen arról van szó, hogy az országot osztják meg, s ugyanez a helyzet a Piast családi birtokokkal kapcsolatban is. Ennek fényében tartok tőle, hogy nem lehet a 11. századi morvaországi Přemyslida uralom kezdeténél figyelmen kívül hagyni, hogy itt olyan területek kerültek felosztásra, amelyeket I. Břetislav korától kezdve vagy esetleg még korábban is birtokolhatott a dinasztia. Azaz továbbra is megválaszolatlan marad Martin Wihoda könyvében a legfontosabb kérdés: a tyúk volt-e előbb, avagy (Brunner elméletének megfelelően) a tojás. Félek, hogy okleveles források hiányában nem is lehet egzakt választ adni erre a kérdésre. Igaz persze, hogy a Přemyslidák némileg eltérő utat választottak, mint az Árpádok és a Piastok, hiszen I. Břetislav végrendelete Csehországban betiltotta az ország felosztását, és a prágai hatalomból kiszorult családtagokat Morvaországban, tehát a cseh hatalmi centrumoktól messze juttatták hatalomhoz, ám nem hiszem, hogy ennek sok köze lett volna ahhoz, hogy ezen a területen valaha létezett már egy Morvaország. Úgy vélem, ha van valamiféle kontinuitás a 11. századi Morvaországban a régmúlttal, az legfeljebb az I. Boleslav uralma után kiépülő Přemyslida hagyományokra vonatkozhat, azaz 1055-ben már a Přemyslidák által kialakított struktúrák léteztek, és később azokra telepedtek rá I. Břetislav morvaországi részfejedelemségeihez juttatott fiatalabb fiai. Ezért is lenne érdemes a 11. században Magyarországon, Lengyelországban és Csehországban lezajlott dinasztikus konfliktusok alapján létrejövő hatalommegosztási struktúrákat gondosabb vizsgálatnak alávetni. Már csak azért is, mert éppen Morvaország esete mutatja legvilágosabban, hogy ez a fajta modell, melyet a családon belüli viták elsimítására ötlöttek ki, paradox módon maga lett további nézeteltérések forrásává, mert hiába rendelkezett I. Břetislav végrendeletileg, örökösei már az első generációban sem tartották be végakarátát.

Összefoglalva tehát, ismerve a cseh történetírás egyszólamúságát, Martin Wihoda könyve valódi újdonságnak számít. A mű elsősorban a hagyományos cseh történetfelfogással szemben íródott, ám módszertani alapvetéseit tekintve egy régebbi, Otto Brunner által képviselt elméletet próbál alkalmazni a cseh viszonyokra. Ehhez hasonló alapvetésű könyvet utoljára a varsói egyetemen tevékenykedő Slawomir Gawlas mutatott be, aki a 13. századi *ius ducale*, azaz a fejedelmi jog rendszerét vizsgálta Lengyelországban, s arra a következtetésre jutott, hogy az 1138 után szétforgácsolódott Piast-monarchia romjain létrejövő

⁷⁹ *Galli Anonymi chronicae et gesta ducum sive principum Polonorum*, II. c. 7, 74.: „Unde pater. mescio quid suspicans, confestim inter eos regnum divisit, sed de manu tamen sua sedes regni principales non dimisit.” Illetve uo. II. c. 8; 74–75.: „Post obitum quidam meum Zbigneus cum hoc, quod habet, Mazouiam simul habeat, Boleslauus vero, legitimus filius meus, in Wratislaw et in Cracou et in Sandomir sedes regni principales obtineat.”

⁸⁰ Domanovszky Sándor: *Az Árpádok trónöröklési jogához*. Századok, 63. évf. (1929) 1–3., 37–52., itt 49–50.; Gerics József: *Legkorábbi gesta-szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái*. Értekezések a történeti tudományok köréből, Új sorozat 22. Budapest, 1962. 82–83.; Kristó: *Hercegség*, 67.

részfejedelemségek a német *Landok* struktúrája szerint szerveződtek meg.⁸¹ Gawlas e nézetével Karol Modzelewski még 1975-ben megfogalmazott nézeteivel szemben lépett fel,⁸² aki ugyanúgy, mint a cseh medievisztika fősodrához tartozó cseh történészek, az „államhatalom”, ebben az esetben a fejedelmi hatalom drasztikus túlsúlyában látta a lengyel fejedelemségek társadalmi berendezkedésének lényegét. Persze hozzá kell tenni, hogy Modzelewski, akit az 1956 utáni lengyelországi kommunista hatalom magához képest annyira baloldalinak tartott, hogy rendszeresen börtönbe csukatta,⁸³ igen falanszterszerű képet festett a Piastok fejedelemségeiről, mely szerint a fejedelmek az egyházon kívül szinte mindenki felett egyetemlegesen uralkodtak országaikban. Ezzel szemben pedig Gawlas – Wihodához hasonlóan – a német historiográfia nyomdokain haladt, és a Piastok részfejedelemségeit a német *Landok* mintájára képzelte el. Lényeges különbség azonban, hogy Modzelewski és Gawlas vitája egy olyan, a 13. század második felét érintő történeti korszakról szól, amelyet – még a lengyel forrásanyag nyújtotta szűkösebb lehetőségek mellett is – oklevelekből is ismerünk. Wihoda munkája viszont olyan időszakot tárgyal, amelyre vonatkozóan csak elbeszélő források állnak rendelkezésre. Ez utóbbiak azonban – köztudománnyal – az őket papírra vető szerzők műveltsége, iskolázottsága, nyelvtudása, nyelvhasználata, valamint általában a *causa scribendi* okán is önmagukban is kutatási problémákat jelentenek. Nehéz tehát állást foglalni abban a kérdésben, hogy a Kosmas említette *primates terre*, akik Wihoda szerint a kontinuitást képviselik Morvaországban, ténylegesen valamilyen már létező morva előkelőket, hatalomgyakorlókat takarnak-e, vagy csak a szerző irodalmi műveltségének termékei. És még nehezebb válaszolni arra a kérdésre, hogy vajon ezek az elitek ténylegesen visszavezethetők-e a 9. század végére, 10. század elejére, vagy csak a 12. században (annak második felétől már oklevelekben is) kimutatható morvaországi nemesség első generációjáról van-e szó.⁸⁴

Mindez, Wihoda munkájának többi megállapításával együtt további vitára szorul, mely reményeim szerint tisztázhatja, hogy a szerző téziseiben egy új kontinuitáselmélet vagy a jól ismert elméletek kontinuitása játszik-e fontosabb szerepet. Abban is csak reménykedni lehet, hogy a konstruktív viták hozzájárulnak ahhoz a már európai szinten újrarendelt diszkurzushoz, melynek középpontjában a kora-középkori államiság kérdése áll.⁸⁵

⁸¹ Gawlas, Sławomir: *O kształt zjednoczonego królestwa. Niemieckie władztwo terytorialne a geneza społeczno-ustrojowej odrębności Polski*. Warszawa, 2000.

⁸² Modzelewski, Karol: *Organizacja gospodarcza państwa piastowskiego X–XIII wiek*. Wrocław, 1975.

⁸³ Lásd Eduard Mühle előszavát a szerző legutóbbi könyvének német kiadásában: Modzelewski, Karol: *Das barbarische Europa. Zur sozialen Ordnung von Germanen und Slawen im frühen Mittelalter*. Aus dem Polnischen übersetzt von Heidemarie Petersen, mit einer Einführung von Eduard Mühle (Klio in Polen, Band 13.) Osnabrück, 2011. 4–12.

⁸⁴ Erről, a cseh nemesség eredetéről és 11–13. századi átalakulásáról lásd még: Jan, Libor: *Vaclav II. a struktury panovické moci*. Brno, 2006.

⁸⁵ A vita újraéledéséhez lásd: von Pohl, Walter – Wieser, Veronika (Hrsg.): *Der frühmittelalterliche Staat. Europäische Perspektiven*. Forschungen zur Geschichte des Mittelalters, Bd. 16. Wien, 2009.; vö. még: Urbańczyk, Przemysław: *Trudne początki Polski*. Warszawa, 2008.